

РОЗДІЛ І

ЗАПОБІГАННЯ РЕГІОНАЛЬНОМУ СЕПАРАТИЗМУ ТА СПРИЯННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИМ ПРОЦЕСАМ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

1.1. ФРН-НДР: досвід об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів

Проблеми і виклики, з якими стикнулася в останні роки Україна та Європа, імперативно вимагають пошуку шляхів подолання протистояння на континенті та мирного відновлення територіальної цілісності нашої держави. Адже останні майже п'ять років воєнного протиборства і силові сценарії повернення східних терен Луганської і Донецької областей у лоно України довели не лише згубність цього шляху, але й очевидну обмеженість силових підходів. Як відомо, лише зі сторони, так би мовити, материкової України за різними оцінками загинуло понад 10 тисяч осіб, зростає число загиблих українців і на непідконтрольній Києву території, по обидві сторони воєнного протиборства постало близько двох мільйонів українських біженців. Кожна із цих та багатьох інших позицій підтверджує неймовірно великі втрати нашого розколотого народу і суспільства й імперативно вимагає більш глибокого аналізу та пошуків мирних шляхів досягнення єдності.

Недалека історична практика повоєнної Німеччини, досвід подолання розколу і дводержавності німецької нації можуть і повинні належним чином прислужитися сучасній Україні та міжнародним учасникам у досягненні миру та національної єдності на нашій землі. Наголосимо, що минуло вже майже три десятиліття від подій доленоносної пори, коли наприкінці 1980-х вирішувалося питання подолання дводержавності і досягнення 3 жовтня 1990 р. німецької державної єдності. Тоді п'ять земель східнонімецької держави – Німецької Демократичної Республіки (НДР) увійшли до складу західнонімецької держави – Федеративної Республіки Німеччина. Сучасники тогочасних подій та й наступне покоління відзначають не лише динамічність подій, але й швидкість досягнення порозумінь міжнародних акторів з цілої низки проблем та підходів, що були важкодосяжними за попередніх десятиліть наполегливих пошуків. Так, ані під час руйнування Берлінської стіни в листопаді 1989 р., ані на початку 1990 р. ніхто не міг передбачити ту швидкість, з якою буде реалізовуватися входження НДР до складу ФРН. Як відомо, західнонімецький уряд на початку революційних зрушень у НДР дотримувався досить поміркованих поглядів на цю проблему. Федеральний канцлер Західної Німеччини Гельмут Коль у червні 1990 р. однозначно підкреслював: «Коли в листопаді 1989 р. я запропонував програму з 10 пунктів, то ніхто не міг уявити, що події розвиватимуться так швидко». Бонн виходив із того, – як згадував канцлер, – що у 1990 р. ймовірно буде закладено лише «Договірне товариство» між Західною і Східною Німеччиною (ФРН і НДР), а з нього вже пізніше виникне конфедерація. Натомість об'єднання уявлялося реальним «клише через два-три роки». Інші учасники подій ще стриманіше оцінювали таку бажану перспективу.

Як відомо, з проведенням у березні 1990 р. перших (і останніх) вільних виборів у НДР ставало дедалі очевиднішим, що процес єднання набирає динамічного прискорення. Але того, що справа завершиться менш ніж через рік після повалення Берлінського муру підписанням акту, який юридично зафіксує єдність Німеччини, нікому не спадало на думку і цього ніхто не передбачав. Відтак, можна стверджувати, що ФРН максимально врахувала обставини, які склалися, і використовувала їх для реалізації історичного шансу на об'єднання німецького народу. Для нас надто важливим є той факт, що підсумком усіх переговорних процесів, величезним досягненням дипломатії двадцятого століття, і зокрема бонінської, – були успішні зусилля, які переконали Радянський Союз у прийнятності возз'єднання Німеччини в рамках Атлантичного союзу. Ця перемога стала можливою в контексті творення нових відносин у Європі та світі й постала реальністю з огляду на міжнародну довіру, яку здобув Бонн упродовж попередніх десятиріч, а також завдяки узгодженості дій західних союзників та врахуванню законних інтересів тогочасної Москви.

Слід однозначно підкреслити, що міжнародна довіра ФРН ґрунтувалася на відмові її від силових концепцій досягнення єдності німецького народу, що домінували у перші два повоєнні десятиліття. Тоді Бонн розглядав можливість подолання національного розколу в рамках конфронтаційної парадигми відносин Західу і Сходу та шляхом «подолання статус-кво НДР», тобто її ліквідації. У ФРН гору брали політичні лідери, які уявляли, що потужна інтеграція із Західом і ремілітаризація обов'язково призведуть до возз'єднання. Лише соціал-ліберальний уряд на чолі з Віллі Брандтом, приєднавшись до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, визнавши всю безперспективність попередніх силових підходів, натомість запровадив «нову східну політику», визнаючи воєнно-політичні реалії та відмову від застосування сили, запропонував реалістичні шляхи розв'язання німецького питання, сповідуючи концепцію «до змін через зближення». Місце конфронтації змінив передбачуваний діалог як єдина продуктивна форма спілкування німців обох країн. Соціал-демократи підкреслювали, що «хто хоче змінити статус-кво, той повинен, насамперед, його визнати», а уклавши Берлінський договір 1972 р. із тогочасною НДР, Бонн, відмовившись від конфронтаційного підходу, заклав основи і змінив умови нормального співіснування німецького народу як цілого. Соціал-ліберали ФРН, підкоряючись імперативу щодо збереження нації, подолали ілюзії силових сценаріїв й не принесли в жертву заради патріотичних високих цілей інтереси цілого покоління. В.Брандт, як колишній правлячий обербургомістр Західного Берліну, що глибоко переживав поступки Західу під час Берлінської кризи 1958 та 1961 рр., як ніхто інший усвідомлював значення встановлення унормованих відносин розколового живого національного організму.

Відтак, ФРН, проводячи в житті нові зовнішньополітичні підходи, набула не лише привабливого іміджу, але й зробила вклад у формування

неконфронтаційної парадигми відносин на континенті. Поряд з цим, Західна Німеччина здобула значно ширшу свободу дій на міжнародній арені та можливості зовнішньополітичного маневру. Все це в кінцевому підсумку сприяло не лише політиці розрядки, але й стало затребуваним у період демонтажу Берлінського муру та трансформаційних перетворень у Європі. Тим самим пошук шляхів подолання німецького розколу лягав у площину інтересів зміщення неконфронтаційної системи відносин, творення якої поділяли як дві наддержави – США та СРСР, так й інші країни континенту.

Важливо відзначити, що дипломатичні напрацювання Бонна періоду розрядки, уможливили наступну цілеспрямовану діяльність уряду ФРН щодо подолання німецького розколу та узгодженість його провідних позицій з Вашингтоном. В активі провідних політиків Бонну була їх опора на доробок попередніх років з усіма країнами двох частин Європи та врахування засад нового політичного мислення, яке обстоювали можновладці Кремля, а також слухна чутливість до швидкоплинних подій в екс-НДР. Власне, боннські політики оперативно корегували власні підходи (за умов коаліційного уряду були свої складнощі), вони слушно задіювали очільників Білого дому та їх стратегів для належного впливу навіть на союзників та на лідера і представників Кремля. Все це, жива тканина відносин в кінцевому рахунку й привели до радикального успіху. Тобто саме зовнішньополітичні аспекти об'єднання НДР із ФРН мали доволі важливе значення і вагу при врегулюванні проблем Німеччини на рубежі 1989 – 1990 рр.

Слід враховувати, що для Європи після «ніжної революції» кінця 1989 р. у НДР проблема подолання розколу німецького народу переходила із політичної перспективи у площину безпосереднього завдання поточної політики. Учасники подій, держави-переможниці у Другій світовій війні, сусіди і союзні країни чітко усвідомлювали, що перспективи реального об'єднання Східної і Західної Німеччини – доволі серйозна і відповідальна справа, яка відбуватиметься у зовсім інших умовах, ніж попередні доленоносні для німецького народу часи. Цього разу німці могли об'єднатися лише за доброю згодою своїх сусідів і, головне, країн-переможниць. А у останніх були свої перестороги, зацікавленості, які слід було враховувати в Бонні та Берліні.

На шляху подолання розколу Німеччини стояло чимало перешкод. Зацікавленим сторонам необхідно було подолати сталі упередження, ідеологічні догми та навіть психологічні бар’єри. Процес німецького зближення і наступного об'єднання не вичерпувався проблемою досягнення німцями спільноти державності та визначенням військово-політичного статусу нової держави, але стосувався найважливіших аспектів міжнародного життя: стратегічних відносин між Сходом і Заходом, забезпечення миру і рівноваги на нових засадах, перспектив розвитку загальноєвропейського процесу, а також західноєвропейської інтеграції.

Як відомо, тогочасні мотиви держав-переможниць були історично-традиційними. Так, країни-партнери ФРН, перш за все, Франція та

Великобританія не вбачали потребу у швидкому русі на даному напрямі. Вони навіть не виключали можливості гальмування об'єднувального процесу руками Москви. Про це стало добре відомо з виходом вже після об'єднання Німеччини мемуарів тогочасного прем'єр-міністра Великої Британії М.Тетчер. Свої інтереси мав також і СРСР, лідери якого велими сподівалися одержати військово-політичні гарантії безпеки, посісти чільне місце в європейському політичному процесі, забезпечити більш сприятливі зовнішньополітичні умови проведення внутрішніх реформ, фінансову підтримку Заходу, де головним кредитором могла виступати саме ФРН.

Заявивши у грудні 1989 р. про право німців на самовизначення у політичній, економічній і соціальній сферах, а також те, що німецькою територією є власне територія ФРН, НДР і Західного Берліну, СРСР поставив й ключову вимогу до німецького об'єднання, а саме збереження стабільності на континенті в умовах поступової трансформації блокової системи безпеки у загальноєвропейську.

Звісно, що німецькі країни-учасниці виходили зі своїх позицій. Уряд Г. Модрова вже у листопаді 1989 р. був готовий піти далі Договору про основи відносин між двома німецькими державами, але при збереженні державного суверенітету НДР. Це був рішучий крок уперед у міждержавних стосунках, які були унормовані на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Водночас було надто важливим те, що й підхід керівництва східнонімецької держави ґрунтувався на врахуванні тенденцій саме неконфронтаційного розвитку на континенті. Проте його реалізація мусила б привести до створення зasad колективної безпеки на позаблоковій основі в Європі. Уряд НДР виходив з бажаної послідовності подій з точки зору збереження своєї державності. Водночас, підходи очільника уряду Східної Німеччини не враховували всієї глибини і наслідків внутрішньої кризи НДР, які наростиали з кожним наступним днем.

Звичайно, що підходи НДР щодо синхронізації об'єднувального процесу із створенням нової системи колективної безпеки у Європі, які певний час поділяла й Москва, вели б до регіоналізації всього спектру співробітництва та вимагали б будівництва нової системи відносин Франції з ФРН, а потім і об'єднаною Німеччиною. А без сформованих нових умов безпеки на континенті просування до німецької єдності зустріло б опір майже повсюдно у країнах Європи. Звичайно, що такий можливий варіант вимагав би чималих зусиль усіх зацікавлених держав, а головне, він нівелював би переваги Бонна і всієї політичної та економічної потужності ФРН.

Держави Заходу і, перш за все, США виходили із жорсткої вимоги до майбутніх результатів німецького об'єднання – відмови від будь-якого нейтрального курсу і неодмінного членства об'єднаної Німеччини в НАТО. Відповідно до цього активне залучення об'єднаної Німеччини до західно-європейських структур повинно було гарантувати безпеку, а контроль НАТО – національно-державні інтереси країн Заходу після приєднання НДР і

Західного Берліну до ФРН. Все це унеможливлювало б виникнення джерела політичного ризику для Європи.

Враховуючи все це, західнонімецька сторона прагнула перехопити ініціативу. Даній меті підпорядковувалася десятипунктна програма Г.Коля, що з'явилася через 11 днів після першої програми Г. Модрова. Федеральний канцлер у «10 пунктах» також передбачав, що «розвиток німецько-німецьких відносин залишиться нерозривним із загальноєвропейським процесом, з відносинами між Заходом і Сходом», що Гельсінський процес був і залишається, що це «ядро побудови загальноєвропейської архітектури». Поряд з цим однозначна підтримка НБСЄ має доповнюватися «далекосяжними і енергійними кроками у справі роззброєння». У кінці документа наголошувалося на прагненні Бонна врахувати інтереси усіх зачленених до процесу подолання розколу Німеччини сторін та надати йому стабільний і виключно мирний характер. Констатація ж готовності ФРН лишитися в НАТО, інших західних союзах, більше інтегруватися в політичній економічні процеси в Європі виразно окреслювала коло союзників Бонна у справі ще лише бажаного німецько-німецького зближення.

Стратегічно виграшним і свідомим в урядовій програмі Г.Коля була відсутність положення щодо кордонів майбутньої Німеччини. Адже саме відсутність у десятипунктній програмі західнонімецьких гарантій стабільності існуючих кордонів із сусідами двох німецьких держав викликала значну занепокоєність. Такий помітний усім хід політичного діалогу навколо німецького об'єднання підкреслював особливе значення НАТО як гаранта стабільності у Західній і Центральній Європі. Цей свідомий підхід канцлера ФРН досить відчутно посилював позиції США у німецько-німецькому зближенні і тим самим вів справу до обмеження впливу СРСР у політико-дипломатичному врегулюванні, до послаблення його участі у найважливіших турбулентних змінах на континенті.

Досить швидко бачення США та їх вимоги до врегулювання саме зовнішніх аспектів німецько-німецького зближення систематизував держсекретар Дж.Бейкер наприкінці листопада 1989 р. В інтересах загальної європейської стабільності «прогрес у напрямі єднання повинен проходити поступово і мирно, крок за кроком, як елемент процесу... за умови, що єднання буде протікати в контексті належності німців до НАТО і поглиблення інтеграції до ЄС». Потім держсекретар США підкреслив, що «Вашингтон виступає і підтримує визнання непорушності кордонів і зміну їх лише мирним шляхом, що не згадав Г.Коль».

З моменту артикулювання Кремлем «права щодо самовизначення» й поширення його на німців СРСР засвідчував зміну своєї попередньої позиції та готовність до компромісів. З іншого боку, це також підтверджувало обмеженість Москви щодо ефективних політичних засобів впливу на нову ситуацію. Дипломатичні кола Заходу зміну у радянському підході сприйняли як готовність Кремля поступово здавати свою традиційну сферу впливу в Центральній Європі. Вразливість позиції СРСР виявилася в тому, що вона

базувалася на сподіваннях на права країн-переможниць. Однак у нових умовах дані права вже не були дієвим засобом впливу на німецьке врегулювання. Це зумовлювало помилкові засади: спроби досягнення майже нереальної мети – використання німецько-німецького єднання як каталізатора загальноєвропейського зближення, потім підтримка подальшого єднання Німеччини за умови її нейтрального статусу тощо. Заважала непослідовність і помилковість у підходах радянського керівництва. Проте у німецькому врегулюванні конструктивно стала «послідовність радянської позиції, що полягає у відмові від застосування сили».

Для непослідовності Кремля були відповідні причини. По-перше, це відсутність виваженої стратегії у німецькому питанні, нерозробленість варіативності підходів до швидкоплинних змін. По-друге, невдалі спроби врахувати неналаштованість західних держав, зокрема Великобританії та Франції, сприйняти динамічно зростаючі перспективи об'єднання Німеччини. По-третє, гострота внутрішніх проблем СРСР, особливо тяжкі наслідки економічної стагнації давалися взнаки й щодо зовнішньополітичних викликів.

У Західній Німеччині тривали дискусії партій з питань умов, термінів і можливих наслідків об'єднання. Якщо президент ФРН Р. фон Вайцзеккер виходив із зasad паритетних можливостей Бонна і Берліна на «поступове просування до державної єдності», то низка дослідників, видатних політичних діячів ФРН навіть виступали за збереження статус-кво у німецькому питанні. Свої погляди вони обґрутували не з ідеологічних міркувань, а виходили зі широго бажання не завдавати німцям та їх сусідам нових прикрошів.

НДР без реальних перспектив об'єднання з ФРН могла б перетворитися у досить суттєвий чинник нестабільності на континенті, детонувати значні руйнівні потоки. Так, після «повалення Берлінського муру» і відкриття міжнімецького кордону за два місяці до ФРН мігрувало понад 400 тис. переселенців із НДР, а мільйони її громадян здійснювали кількаразові поїздки. Нерегульований процес злиття НДР з ФРН міг би привести до непередбачуваних наслідків. Два військових союзи, що стикалися саме тут, не були готові до такої межі ризику для континенту. ФРН мала всі підстави, щоб перехопити ініціативу і неодмінно скористалася цим. Адже політичний розвиток у НДР набирав характеру швидкого зламу її державних структур.

Водночас спроба взяти під контроль східно-німецьку ситуацію з боку СРСР мала б згубні наслідки. За таких засад необхідно було б використовувати радянську півмільйонну армію в НДР, щоб блокувати об'єднання. Між іншим, логіка такого розвитку подій змусила б застосувати війська не лише в Німеччині, а й у інших країнах східного блоку. А це призвело б не до збройної конfrontації між Сходом і Заходом, а до більш драматичного протистояння: СРСР – проти решти світу. Такий підхід суперечив лінії Москви, яка визнала право німецького, як і інших народів, на самовизначення.

З висоти історичного часу вельми рельєфними постають підходи політиків Бонна щодо узгодження перспектив вирішення проблеми державної єдності німців як із західними союзниками, так і з державами Східної Європи. Про заангажованість США та свідомі розрахунки канцлера ФРН вже вказувалося. Відповідні переговори з Францією щодо узгодження перспектив міжнародно-політичного врегулювання, темпів об'єднання німецьких держав відбувалися постійно. Знаковими були не лише зустрічі очільників, але й за участі Ганса-Дітріха Геншера – віце-канцлера, лідера партії вільних демократів та партнера християнських демократів по урядовій коаліції ФРН. Знаковим став візит останнього до Парижа 30 січня 1990 р. Сторони спільно відзначили велику роль процесу НБСЄ, підтвердили значення ЄС і активну участь двох країн у рішучому нарощуванні європейської інтеграції. Звіривши так би мовити підходи сторін, голова зовнішньополітичного відомства ФРН виступив зі своєрідним «планом Геншера» – курсом ФРН на врегулювання зовнішніх аспектів німецької проблеми. Головним у плані було те, що об'єднана Німеччина обов'язково має лишатись членом НАТО, але війська НАТО не повинні розташовуватись на території екс-НДР, що її активна інтеграційна політика сприятиме європейському процесу. Відповідно до пропозицій Геншера після досягнення німецької єдності, союзні держави повинні відмовитися від своїх прав і розглядати Німеччину як суверенну державу. Також пропонувалося ліквідувати особливий статус Західного Берліна, який позбавився б союзницької юрисдикції. Німеччина самостійно мала б прийняти рішення про те, чи стане Берлін столицею об'єднаної держави. Однак багато питань і після пропозицій Геншера залишалися відкритими. Проте хід реалізації нових ідей продемонстрував великі можливості західнонімецької дипломатії.

Проведення на початку лютого консультацій щодо врегулювання зовнішніх аспектів німецького зближення і узгодження позицій «країн-акторів» – ФРН та НДР, привнесло позитивні зрушения. США як старший партнер взяли на себе ініціативу в домовленостях із СРСР. Згода Москви на те, що обговорювати тему кордонів об'єднаної Німеччини слід з лідерами ФРН, засвідчило про зміну позиції Кремля, розуміння його очільниками незворотності політичного процесу в НДР.

Результатом візиту Г.Коля до Москви 10 лютого 1990 р. стало зняття одного з останніх бар'єрів на шляху до об'єднання німців. А спільна заява про те, що «питання єдності нації повинно вирішуватися самими німцями», що вони «самі визначають, в яких державних формах, у які терміни, якими темпами і на яких умовах вони цю єдність реалізовуватимуть» означала, що робота з вироблення зовнішніх рамок розгортається на основі розвитку власне процесу німецького єднання.

13 лютого на конференції з питань відкритого неба в Оттаві було прийнято рішення щодо формули дипломатичних переговорів для узгодження зовнішніх аспектів досягнення німецької єдності. Вона відома як «два плюс чотири»: ФРН, НДР та США, СРСР, Великобританія і Франція.

При цьому вважалося, що всі питання, пов'язані із внутрішніми аспектами об'єднання, включаючи його терміни, повинні вирішуватися лише НДР і ФРН, а зовнішньополітичні проблеми обговорюватимуться представниками шести країн і за участю Польщі при розгляді питання кордонів. Г.-Д.Геншер на цій конференції оголосив «безумовну готовність німців забезпечити мир і стабільність у Європі». Оцінюючи домовленості в Москві й Оттаві, Г.Коль у бундестазі 15 лютого 1990 р. назвав їх найбільш результативними.

Таким чином, мандат переговорів «два плюс чотири», який було закріплено в Оттаві, відображав нову ситуацію та відповідний розклад сил учасників, причетних до об'єднання Німеччини. Даний формат суттєво обмежував можливості впливати на хід подій держав-переможниць, особливо СРСР. Визнання за німцями права на самовизначення в системі міжнародних відносин після їх об'єднання чітко фіксувало можливість підпорядкувати результати його реалізації розвитку внутрішньополітичного процесу на території двох німецьких держав.

Малореальні пропозиції СРСР загальноєвропейського референдуму з питань об'єднання німців, демонстрація готовності до формування «радянсько-англо-французького союзу» у складі «шістки» тощо ілюстрували послаблення впливу Москви на німецьке врегулювання. Такі підходи радянської дипломатії віддзеркалювали її непідготовленість до глибоких історичних змін у Німеччині. Невиправданими були у кінці 1989 – на початку 1990 рр. сподівання радянського керівництва на те, що об'єднання НДР і ФРН затягнеться на довгі роки; що громадяни НДР більш прихильні до збереження «першої соціалістичної держави на німецькій землі»; що Захід зможе гальмувати об'єднання, особливо Париж і Лондон, через традиційне суперництво з Бонном. Пізніше не справдилися й сподівання керівництва СРСР на те, що Варшава і Прага підтримають вимогу не надавати членства об'єднаній Німеччині в НАТО. Всі ці чинники не спрацювали. Темпи об'єднання визначала воля громадян НДР.

Однак у підсумку результати переговорного процесу і врегулювання німецької проблеми в контексті торування шляху до нової Європи мали позитивне значення. З висоти історичного часу стає очевидним, що союзникам, радянській дипломатії вдалося досягти максимуму можливого для себе та Європи. Стан цейтноту, в який потрапили практично всі учасники переговорного процесу «два плюс чотири», для СРСР мав особливі наслідки. Швидкоплинність німецького об'єднання значно прискорила відцентрові сили в ОВД. Повністю знецінювався козир Москви в європейській політиці – перебування радянських військ на території НДР. А їх подальше розміщення в Німеччині у міжнародно-правовому відношенні поставало дедалі менш виправданим. Розвиваючи нові засади зовнішньої політики, надаючи свободу вибору соціальної й політичної системи країнам східного блоку, СРСР сприяв завершенню холодної війни і вирішенню проблем військово-політичного розколу Європи й Німеччини, що вплинуло на подальші глобальні процеси.

Загальновідомо, що досягнутим результатам переговорів сприяли наполегливі кроки двох блоків на шляху згортання воєнно-політичного протистояння, що у колишньому СРСР цьому передувала гостра політична дискусія і боротьба. Проте, давши зелене світло і повну самостійність німецькому об'єднувальному процесу, державам, блокам і союзам лишалося лише поспішати за політико-державною інтеграцією у Німеччині.

Напружена дипломатична робота за формулою «два плюс чотири», взаємна зацікавленість сторін і блоків дали можливість узгодити зовнішні аспекти німецького єднання, врахувати інтереси СРСР і східноєвропейських країн. Конструктивним змінам у позиції радянської сторони сприяла нова якість військово-політичних відносин Схід-Захід, яка з'явилася наприкінці 1980-х років і змінилася під час узгодження зовнішніх аспектів об'єднання НДР-ФРН. Так, формуванню атмосфери довіри значною мірою сприяла Лондонська декларація НАТО. Відповідно до неї в діяльності цього блоку посилювалися політичні аспекти, були закріплені зобов'язання не застосовувати першими силу, підтвердженні заходи щодо роззброєння у відповідь на виведення радянських військ із Центральної Європи. Подальшим кроком нових відносин стало досягнення США і СРСР «згоди про розгортання взаємнин нового типу на засадах відмови від воєнно-політичного суперництва та кооперації діяльності на міжнародній арені», а також домовленості 27 країн – учасниць двох блоків – про відмову від воєнно-політичного суперництва і підписання «Паризької хартії для нової Європи».

Боннська дипломатія раз у раз знаходила аргументи та здійснювала кроки щоб переконати не лише учасників переговорного процесу, але й сусідні країни у неконфронтаційних засадах майбутньої єдиної держави німців. Вирішенню зовнішніх аспектів єднання Німеччини сприяла спільна заява ФРН і НДР про визнання остаточними кордонів Польщі, а також трансформація підходів СРСР щодо членства об'єднаної Німеччини в НАТО. Визнавши право німців на вільний вибір соціально-політичної системи, Москва визнала таке ж суверенне право Німеччини на самостійний вибір військово-політичного статусу. Хоча певні політичні та військові кола СРСР, виходячи із конфронтаційних стереотипів однобоко оцінювати результати переговорів, стверджували, що Радянський Союз добровільно поступився в холодній війні, що його інтереси зраджені згодою радянського керівництва на входження об'єднаної Німеччини до НАТО тощо.

Такі оцінки суперечили парадигмі неподільності безпеки та існуючим реаліям. По-перше, зволікання з прийняттям рішення могло привести до ситуації, коли фактичне врегулювання німецької проблеми відбулося б без дієвої участі СРСР. По-друге, зберігалася реальна небезпека здійснення наміру певних кіл окремих країн загальмувати процес єднання німців «чужими руками». Такий поворот перешкодив би зростаючому співробітництву Німеччини із СРСР. Це виходило б за межі інтересів не лише Москви, а й усієї нової Європи.

Символічно, що 12 вересня 1990 р. саме у Москві відбулася остання зустріч у форматі «два плюс чотири», у ході якої було підписано Договір про остаточне врегулювання стосовно Німеччини, який передбачав набуття нею повного суверенітету у своїх внутрішніх і зовнішніх справах. Важливим положенням стало твердження, що Договір не зачіпав права Німеччини на участь у союзах. Цим Договором обмежувалися чисельність і завдання розташованих у Німеччині іноземних військ, визначався новий правовий статус їх перебування, умови виведення. Договір підтвердив остаточний характер кордонів об'єднаної Німеччини, відмову її від територіальних претензій, заборону на володіння зброєю масового знищення.

Підсумовуючи розгляд практики об'єднання ФРН – НДР і роль у ньому міжнародних акторів, слід зазначити наступне. Цей важливий політико-дипломатичний процес мав і має величезне значення не лише для Німеччини, але й для кожного із акторів тих доленосних змін. Адже подолання німецького розколу, досягнення державної єдності Німеччини підVELO риску під цілою епохою повоєнного розвитку Європи і світу. Досвід не лише діяльності Бонна, його дипломатії, але й роль у цих процесах союзників Західної Німеччини, а також Москви та інших акторів має непересічне значення. Саме вкоріненість ФРН у західні структури і зміцнення союзницьких відносин у колі демократій, прихильність інших країн підтримати провірений часом курс західнонімецької держави уможливили здавлось би ще недавно неймовірне – досягнення єдності Німеччини у новій Європі. Кожен із учасників тих подій відігравав вагому роль. Однак, опора ФРН на США, узгодженість підходів у принципових питаннях, відповідна координація зусиль Бонна і Вашингтона, соціально-економічна спроможність Західної Німеччини та сповідування всіма учасниками переговорного процесу неконфронтаційних засад відносин на континенті принесли очікувані результати.

Таким чином, врегулювання міжнародно-політичних аспектів німецького об'єднання відбулося в ході складного політико-дипломатичного процесу та змагання сторін, що завершилася досягненням консенсусу зацікавлених держав і міжнародних організацій. У цілому на вирішення зовнішніх аспектів об'єднання ФРН і НДР та Західного Берліна дієво впливали процеси німецько-німецького зближення, яке було вирішальним динамічним чинником пошуку узгодженості міжнародно-політичних меж, форм, засобів і термінів німецького єднання. Взаємодія всіх зацікавлених сторін уможливила політико-дипломатичне узгодження доволі гострих та чутливих проблем повоєнної епохи. Результатом переговорів стало формування засад нового міжнародно-політичного розвитку на континенті, подолання воєнно-політичного протистояння Схід-Захід. Виграли всі учасники, весь континент, а Західна Німеччина добилася стратегічної мети – державної єдності нації. І на користь ФРН спрацьовував фундаментальний принцип міжнародної політики, який сформулював свого часу Клаузевіц, що зовнішньополітичні задачі досяжні тоді, коли вони відповідають наявним

матеріальним засобам і ресурсам та міжнародним умовам, які прийнятні для країни.

Пакетний підхід до проблем, зумовлених об'єднанням Німеччини, став проявом конструктивізму і нових можливостей всіх учасників. Нові підходи сторін сприяли нарощуванню кроків на шляху відмови від біополярної політичної стратегії країн континенту і двох наддержав, оновленню політичних процесів у Європі. Результативний пошук узгодженої позиції німецьких держав і трьох західних держав-переможниць, відсутність чіткої і виваженої позиції СРСР, яка відповідала співвідношенню власних і союзницьких можливостей та брак дипломатичного мистецтва призвели до прийняття загалом західної концепції врегулювання. Все це суттєво послаблювало вплив СРСР на вирішення ключових воєнно-політичних питань європейського політичного розвитку.

Боннська дипломатія, ґрунтуючись на нових засадах, досягла стратегічної мети, застосовуючи різні форми і методи діяльності, вона виявила максимально можливу наполегливість і зважену тактику. У той же час відбувалося і втручання західнонімецьких політиків, але мирне, у політичні процеси в НДР. Це особливо було відчутним у передвиборчих мітингах, маніфестаціях, воно відбивалося інформаційним тиском тощо, коли йшла підготовка до березневих 1990 р. виборів до Народної палати (парламенту) НДР. Проте, це все відбувалося без застосування воєнної сили чи силових засобів. Заходи німецької урядові кола в тих умовах реально ігнорували вимоги міжнародного права. Іншими словами, становлення об'єднаної ФРН було відбиттям нових політичних реалій на континенті та одночасно сприяло зростанню значних геополітичних змін у Європі і світі.